

Heemvaarders beleven
warme heemdagen

Een heemkundekring besturen:
hoe doe je dat?

Op de bres voor
bedreigde zandpaden

🏠 *De Maagd in Bergen op Zoom, ontvangst voor de
Brabantse Heemdagen. (foto Hans Pennings)*

Inhoud

Heemvaarders beleven warme Brabantse Heemdagen	4
Instemming andere opzet Raad van Aangeslotenen	10
Landelijk erfgoed, stiefkindje van de erfgoedsector	13
Een heemkundekring besturen: hoe doe je dat?	18
Op de bres voor bedreigde zandpaden	20
Zoektocht naar ontstaan van Liempde	24
Maand van de geschiedenis: Zij/Hij	26
August Commissaris (1897-1957), de leermeester van veel Brabantse heemkundigen	27
Erfgoedwerkers, het Goud van Brabant	32
Jubilea en onderscheidingen:	
Afscheid van 'erfgoedheld' Piet Meul	33
Koninklijke onderscheiding voor Riet Wesel	34
Boeken:	
Goed Volk: levensverhalen van mensen die 'goed doen'	36
Van karrenspoor tot Maasroute	38
WO2-uitgave Van Wirskaante	39
Thuis in abdij Mariënkroon	40
'Bedankt voor de vrijheid die jullie bevochten'	41
Agenda, jubilea	42
Colofon	43

Van vrijwilligers, voor vrijwilligers

Geachte lezer,

Nooit verkeerd: even over je eigen grens kijken, nieuwe dingen ontdekken, verrassende oplossingen horen. De jaarlijkse uitdaging van het bestuur van Brabants Heem was zo'n ervaring. In Oud-Turnhout en in Turnhout luisterden en keken bestuursleden van Brabants Heem naar mensen die zich in dit deel van België zoals wij zich inzetten voor het eigen erfgoed.

Je hoeft er niet letterlijk de grens voor over. De Brabantse Heemdagen van dit jaar in het uiterste westen van onze provincie gaven evenzeer een verrassend inkijkje in wat de organiserende kringen te bieden hebben. Bergen op Zoom en omgeving leenden zich er uitstekend voor. Sjef de Wit schreef een verslag over deze geslaagde 71e editie van de Brabantse Heemdagen.

Sinds 2017 zijn de bijeenkomsten van de Raad van Aangeslotenen anders van opzet. Een thematische opzet met sprekers, workshops en andere vormen van informatie-uitwisseling. Na de eerste bijeenkomsten in deze nieuwe vorm heeft het bestuur van Brabants Heem de reacties gepeild. Daaruit valt een duidelijke conclusie te trekken: doorgaan op deze weg. Dat gaat ook gebeuren met een duidelijke opzet voor de voorjaars- en de najaarsbijeenkomsten. In deze uitgave leest u er meer over.

Aan inzet en enthousiasme ontbreekt het niet binnen de kringen van heemkunde en erfgoed. Hoe kun je zorgen dat je als vereniging ook in de toekomst goed kunt blijven functioneren? Er zijn tal van voorbeelden hoe onze kringen daar aan werken. Dan is het mooi om die ervaringen te delen. In drie workshops, verspreid over de provincie biedt Brabants Heem de mogelijkheid om daar werk van te maken.

Veel leesplezier!

Zeeland, september 2019

Tjeu van Ras

tjeuvanras@brabantsheem.nl

De volgende uitgave komt uit in december 2019.

Kopij dient uiterlijk maandag 11 november 2019 binnen te zijn.

Heemvaarders beleven warme Brabantse Heemdagen

► Ontvangst
in De Maagd

door Sjef de Wit

We schrijven den 22e augustus 2019. Het ontbijt is genuttigd en het 'beleg' neemt een aanvang. De Heemvaarders trekken op naar De Maagd (te Bergen op Zoom). Na het uitwisselen van de antecedenten staan zij oog in oog met de voorlopers en vooruitgestoken voorhoede, 'de verdedigers van de Toog'. Aan de inwendige mens moet na de eerste opmars ook gedacht worden en deze keer is dat onder andere met een heuse 'bastaert'. Na laving van de inwendige mens worden de Heemvaarders blootgesteld aan de eerste beproevingen; de welkomstwoorden namens de dagvoorzitter van de Kring Jos van Rijn, namens B&W door wethouder Evert Weys (wethouder van o.a. cultuur) en namens Brabants Heem de voorzitter Henk Hellegers. Na de ceremonie protocollaire door de voorbereidingscommissie met o.a. de overdracht van de vlag en het uitreiken van de oorkonde aan Bergen op Zoom en Halsteren volgde nog het bedankje en het uitreiken van de oorkonde aan de Meierijstad voor de organisatie van 2018.

► De schildboom

Zo zou het verslag van de 71e Heemdagen kunnen beginnen, immers het thema was: 'Verdediging van Landgoed en Erfgoed'. Als afsluiting van de ceremonie protocollaire bracht de Meierij nog een nieuw schild mee voor de schildboom! Volgens enkele aanwezigen begon de schildboom daarna wel akelig duidelijk naar een kant over te hellen.

Vaantjes

De 71e Brabantse Heemdagen werden gehouden op 22 en 23 augustus in de gemeente Bergen op Zoom en georganiseerd door de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom in samenwerking met Heemkunde Kring Halchterth en de voorbereidingscommissie van Brabants Heem. Na de traditionele opening en de welkomstwoorden werd de groep Heemvaarders opgedeeld in 4 kleurgroepen en o.l.v. een 'vaandeldrager'. Onder aanvoering van de vaan(tjes)drager gingen de deelnemers op (wandel)pad naar 4 verschillende monumenten, o.a. de Grebbe, de Maagd, de St. Gertrudiskerk en de Synagoge. Hier stond een gids van stichting Bezichtiging Monumenten de groep op te wachten en werd er, vakkundig en met duidelijk wat meer diepgang dan bij een doorsnee groep, een verhaal verteld over het monument.

Plaatsen waar ze nog nooit van hadden gehoord

We hebben de Heemvaarders meegenomen in een reis door het heden naar het verleden en ze zijn daarbij op plaatsen geweest waar ze nog nooit van hadden gehoord en die ook niet één, twee, drie op het bezoekerslijstje stonden. Aan het eind van de middag zagen we alleen maar stralende en lachende gezichten en dat is natuurlijk niet verwonderlijk als we bedenken dat alle groepen een bezoek hebben gebracht aan de Grebbe. Want hoewel dit een overkluisd riool is, hebben ze allemaal kunnen zien dat in Bergen op Zoom het chagrijn (of zoals wij 't zegge: 't Sjaggerijn) goed bewaard wordt. ►

➤ Rondleiding in
Bergen op Zoom

Terugblik

Na een verplaatsing naar Ossendrecht met de auto, verzamelde de hele groep zich op het terras van Hotel Dekkers om daar te genieten van een lekker drankje. Tegen de klok van kwart voor zeven zaten we aan tafel en konden we gaan genieten van een prima verzorgd driegangsmenu. Tussen het hoofdgerecht en het nagerecht was er al een korte terugblik op de eerste dag en werd er al een blik geworpen naar de dag van morgen. Traditioneel de fietsdag.

Het bleek dat sommige toch wat opzagen tegen deze fietsdag. Mogelijk hadden zij het persbericht vooraf al gelezen. In het persbericht van 20 (BN de Stem) en 21 augustus (De Bode) stond al te lezen dat de voorzitter van Stichting De Brabantse Wal (tevens docent aan de School voor Geschiedenis) Willem de Weert een korte inleiding op de fietsroute zou geven en dat de deelnemers daarna de Brabantse Wal zouden zien, ontdekken én voelen.

De tweede dag van de Heemdagen begon al met een prima temperatuur en rond de klok van half negen zaten

Traditioneel de fietsdag

➤ De voormalige
synagoge

➤ De Gertrudiskerk

➤ 't Sjaggerijn,
het oude riool

de eerste Heemvaarders alweer op terras bij hotel Dekkers lekker te genieten van een kopje koffie. Op verzoek van de dagvoorzitter Lia Rozendaal wordt er vervolgens verzameld in het achterzaaltje waar de koffie en de inleider Willem de Weert klaar staan. Om de mogelijke zadelpijn te verzachten heeft hij voor alle deelnemers een zadelovertrek van de Brabantse Wal, die hij uitdeelt.

Rond kwart over negen zijn bijna alle deelnemers gearriveerd, zijn ook alle huurfietsen gecontroleerd en de tassen, die mee moeten, geïnspecteerd.

Brabantse Wal

Willem de Weert begint zijn verhaal over het ontstaan van de Brabantse Wal, dit moet al indruk gemaakt hebben want het was erg stil en iedereen luisterde zeer aandachtig. Of het moet te maken hebben dat sommige deelnemers het verhaal goed in zich op wilde nemen om later die dag hoge ogen te kunnen gooien bij de quiz om de Bram van Brabant trofee.

Namens de organisatie wordt de fietsroute uitgedeeld en ook nog een flesje bronwater, helaas niet uit de Sint Gertrudisbron, ➤

◀ *Op de fiets, start voor de route van 47 kilometer*

◀ *Klimmen voor een fraai uitzicht*

◀ *Samen aan tafel*

die vroeger op de Brabantse Wal te vinden was. Daarna werd er buiten verzameld en ging men groep voor groep onder aanvoering van de vaantjesdragers weer op pad.

Allereerst gingen de groepen op weg naar Calfven om kennis te maken met de steilrand en daarna richting Woensdrecht voor de Rijzende Weg. Onderweg werd er regelmatig kort stilgestaan om even wat te vertellen en dan kon je natuurlijk ook andere groepen tegenkomen.

Men bezocht kort de Kraaijenberg om over de dijk heen het landschap buitendijks in ogenschouw te nemen. Daarna richting de Bergse Plaat, waar menig groepje op de Boulevard zich een consumptie goed liet smaken.

Honingbroodje

Via de Waterschans en de Spinolaberg (door velen maar 'rechts' laten liggen) gingen we daarna op weg naar het Heemhuis van de Heemkunde Kring Halchterth. Hier wachtte de lunch op ons. Er bleek meer dan genoeg parkeerruimte te zijn binnen het hek

Buitendijks landschap

voor die paar auto's die onderweg waren en al die fietsen. Het broodje kroket was heel lekker, maar de specialiteit van Bakker Bogers (als tegenhanger van de drie A's van de Brabantse Wal) blijft toch het broodje met de drie H's: een Heerlijk Halsters Honingbroodje.

Na de lunch was er nog voldoende tijd om een bezoek te brengen aan het toilet en kon men nog even grasduinen door het Heemhuys en dit kansje werd gretig benut. Menig heemkundig lid keek met ietwat jaloerse blikken naar de ruimte en de spullen die hier uitgesteld stonden.

Gezien de alsmaar stijgende temperatuur, werd er door de groepen beslist om sommige plaatsen wat korter te bezoeken dan wij gedacht hadden. De terugtocht ging via Fort de Roovere met zijn Mozesbrug en Pompejustoren, over het terrein van de GGZWNB (Landgoed Vrederust) richting de Heide, vervolgens langs de Erevelden van de Canadese en Engelse soldaten om te kunnen pauzeren bij de StayOkay. Gelukkig waren we hier voor vier uur, want na vier uur kon men hier niet meer terecht.

Laatste etappe

Na een koel fris drankje of een verkoelend ijsje werd er begonnen aan de laatste etappe en hierbij zat het venijn letterlijk in de staart, want niet alleen was dit voor sommige groepen toch nog een aardige beproeving, voor een enkeling bleek het letterlijk een brug te ver en moest de organisatie alle zeilen bij zetten om iedereen weer heelhuids en op tijd terug te krijgen bij hotel Dekkers. Gelukkig is dit met extra inzet van de dagvoorzitter en een van onze vaantjesdragers op een voortreffelijke wijze opgelost.

Berregse Kwis

De fietstocht voerden de deelnemers over verharde zandpaden, dwars door uitbundig bosgebied en nieuwbouwwijken achterlangs Hoogerheide terug naar Ossendrecht. We hebben er ruim 47 kilometer op zitten!

Met een heerlijk drankje en in afwachting van het afsluitend diner werd door de organisatie begonnen met het uitdelen van de 'Berregse Kwis' voor de Bram van Brabanttrofee! Meteen werd duidelijk dat menigeen dit zeer serieus nam en er werd ➤

dan ook driftig gezocht naar aanwijzingen en/of antwoorden. Men kreeg de tijd tot na de soep, anders zou het in de soep kunnen lopen met de uitslag!

Ruim 50% van de deelnemers heeft een poging gewaagd en daarvan heeft meer dan 50% een voldoende gescoord. Met een score van een 8.5 kwam de heer Laro uit Roosendaal als winnaar uit de bus. Er werd nog even getwijfeld of dit wel kon zo dichtbij Bergen op Zoom, maar gezien de gezonde rivaliteit die er heerst tussen Bergen en Roosendaal, moest dit kunnen; een verdiende winnaar van de trofee. Op een gedeelde tweede/derde plaats eindigde de heer Van Oosterhout uit Made en mevrouw Laro!

Na het hoofdgerecht nam plaatsvervangend voorzitter Jos van Rijn van de Geschiedkundige Kring het woord om namens de organisatie: Heemkunde Kring Halchterth en Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom alle deelnemers te bedanken voor hun vertrouwen en hun gezelligheid de afgelopen twee dagen. Daarna kreeg de voorzitter van Brabants Heem het woord om op zijn beurt het voorbereidingscomité van Brabants Heem en de organiserende verenigingen te bedanken.

Sjef de Wit is secretaris van de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom

De foto's bij dit artikel zijn gemaakt door Hans Pennings.

◀ Deelnemers aan de bijeenkomst van de Raad van Aangeslotenen in mei 2017. (foto Tjeu van Ras)

Instemming andere opzet Raad van Aangeslotenen

door Kees van Kempen

De thema-sessies van Brabants Heem, die sinds 2017 de nieuwe opzet vormen van de bijeenkomsten van de Raad van Aangeslotenen worden door de deelnemers zeer op prijs gesteld. Dat blijkt uit de evaluatie van Brabants Heem, waaraan veel heemkundekringen en erfgoedverenigingen hebben meegedaan.

Sinds het najaar van 2017 is de Raad van Aangeslotenen niet alleen een formele vergadering maar vooral informatief over thema's. In november 2017 (Oirschot) was het thema Immaterieel Erfgoed, in mei 2018 ('s-Hertogenbosch) digitalisering, in november 2018 (Oirschot) erfgoedtoerisme en in mei 2019 (Asten) Brabants landelijk erfgoed. Uit de evaluatie blijkt dat de nieuwe invulling zeer op prijs wordt gesteld, aansluit bij de interesse van en de actuele vragen van heemkundekringen. Dat is ook af te leiden uit de steeds groeiende deelname van de heemkundekringen.

De bijeenkomsten leveren geen kant-en-klare oplossingen op of bieden handleidingen aan. Een thema wordt uitgewerkt en het is aan de heemkundekringen om het thema wel of niet en vroeger of later op te pakken en er een eigen invulling aan te geven. Wel maakt de evaluatie duidelijk dat de heemkundekringen niet alleen kennis willen opdoen, maar er ook met elkaar over willen praten, bij elkaar naar goede voorbeelden luisteren en liever op meer onderwerpen dan twee per jaar.

Belangrijke conclusie uit de evaluatie is dat twee Raden van Aangeslotenen per jaar prima is, maar dat er behoefte aan is om met elkaar in discussie te gaan of vooral van elkaars goede voorbeelden te leren op meer dan twee onderwerpen per jaar, en bovendien dat als een thema is aangekaart er een follow-up zou moeten zijn.

Indeling

Op grond van de verzamelde reacties op organisatorische aspecten is het bestuur van Brabants Heem van plan om de Raden van Aangeslotenen voortaan te organiseren van 13.00 uur tot 16.30 uur zonder lunch vooraf en zonder diner in de avond, maar om half vijf wel afsluiten met een drankje om elkaar ook even informeel te ontmoeten. Bedoeling is om 13.00 uur te beginnen met de formele vergadering, waarna er van 13.30 uur tot 16.30 uur tijd is voor het inhoudelijke programma.

Wat locatie betreft vinden de deelnemers een goede ruime locatie met volop parkeergelegenheid belangrijker dan afstand, hoewel wordt verwacht dat de Raden van Aangesloten afwisselend in West-, Midden en Oost-Brabant worden georganiseerd.

Inhoud

De gedachte is nu om voortaan in mei de themasessie op de Raad van Aangeslotenen te organiseren met het karakter van een congres over één thema, en voortaan in november de themasessie in te vullen met vier workshops met vier verschillende onderwerpen, waarbij een van die vier onderwerpen het thema van de voorafgaande mei-sessie is voor een eerste follow-up.

RvA 28 november

Voor de Raad van Aangeslotenen van 28 november 2019 werkt het bestuur van Brabants Heem aan de volgende workshops:

1. Groen Brabant (follow-up van raad van Aangeslotenen mei 2019)
 2. Digitalisering, met name de uitwisseling van ervaringen met Memorix maior
 3. Social media inzetten voor een fris actief imago
 4. De relatie van de heemkundekring met de gemeente.
- Onderwerpen voor de nabije toekomst zijn Omgevingsbiotoop en Update auteursrechten en portretrechten. Het thema voor de Raad van Aangeslotenen van mei 2020 wordt: Jeugd.

Meehelpen?

Medewerking van heemkundekringen, die actief willen bijdragen aan een van de workshops van de Raad van Aangeslotenen in november 2019 of aan het thema Jeugd op de Raad van Aangeslotenen van mei 2020, is van harte welkom. Opgave daarvoor kan bij de regio-coördinator of via een mail naar keesvankempem@brabantsheem.nl

Themasessie in mei

Workshops in november

► Workshop Raad van Aangeslotenen.
(foto Tjeu van Ras)

Landelijk erfgoed, stiefkindje van de erfgoedsector

door Ineke Strouken

Landelijk erfgoed is kwetsbaar erfgoed. Je mist het pas als het weg is. Door de bouw van nieuwe wijken en de uitbreiding van het wegennetwerk verdwijnt veel landelijk erfgoed. Dat proces is al decennia aan de gang. Hoe kunnen wij dat stoppen en wat is er nu nog te beschermen? Brabants Heem luidt de noodklok. Op 23 mei was dat het onderwerp van de bijeenkomst van de Raad van Aangeslotenen.

Het lijkt vanzelfsprekend

Het lijkt zo vanzelfsprekend dat wij naast gebouwen ook belangrijke landschappelijke elementen beschermen. Toch is het landelijk erfgoed stiefkindje van de erfgoedsector. Daarom nam Brabants Heem in maart 2019 het initiatief om samen met andere erfgoed- en landschapsorganisaties een manifest op te stellen om aandacht te vragen voor deze tak van erfgoed. Brabants Heem ziet in het beschermen van het landelijk erfgoed een taak voor de heemkundekringen. Maar hoe doe je dat?

Identiteit

Landelijk erfgoed is in eerste plaats groen erfgoed, dus bomen, bossen, heide, beken, akkers, weilanden, houtwallen, paden ►

en lanen. Bij landelijk erfgoed horen ook de boerderijen, kapellen, molens, landgoederen en ambachten als het maasheggenvlechten. Het zijn allemaal elementen die historisch gegroeid zijn en die Brabant identiteit geven. Daar moeten wij zuinig op zijn, want dat samen is ook waarom mensen zo graag in Brabant wonen en waarom toeristen de provincie graag bezoeken. Erfgoed is niet alleen belangrijk voor het welzijn, maar brengt ook welvaart.

Dat wij er zo gemakkelijk mee omgaan, komt mede door onwetendheid. Wij zijn ons er onvoldoende van bewust dat wij ook dit waardevolle erfgoed moeten doorgeven aan volgende generaties. De eerste spreker, Sammy van Tuyll van Serooskerken, pleitte daarom om aan de vier verhaallijnen waarmee de provincie de geschiedenis wil vertellen een vijfde verhaallijn toe te voegen, dat van het landelijk erfgoed.

Monumenten

Een van de andere sprekers, Jan Timmers, hield op de bijeenkomst een pleidooi om historische landschapselementen voortaan als monument te beschouwen. Mensen hebben in de loop van de geschiedenis in het landschap ingegrepen en het naar hun hand gezet. Er kwamen wegen en paden, er werd ontgonnen, er verschenen nederzettingen, er werden

De Valentijnskapel
(foto Ton Fischer)

Een vijfde verhaallijn

Welke sporen hebben ze achter gelaten?

sloten gegraven, en voordren en bruggen, omheiningen, houtwallen en slagbomen aangelegd. Zo is langzaam ons cultuurlandschap ontstaan. Vooral de agrarische bedrijfsvoering bepaalde de inrichting ervan. Veel van die landschapselementen uit het verleden blijken nog - deels - aanwezig te zijn. Waar vinden we die dan en welke sporen hebben ze achtergelaten? Het wordt hoog tijd om deze elementen als monumenten te behandelen, om ze meer zichtbaar te maken, zodat ze meerwaarde bieden aan ons landelijk gebied en aan de identiteit ervan.

Bewustwording en zichtbaar maken zijn dus belangrijke stappen in het proces van beschermen. Het manifest is al een vorm van bewustwording kweken. Het manifest was gericht op beleidsmakers en politici, maar eigenlijk zou iedereen zich bewust moeten worden van de waarde van het landelijk erfgoed. De deelnemers aan de bijeenkomst kijken in ieder geval voortaan anders naar de natuur.

Mensen moeten op de relatie tussen natuur en erfgoed gewezen worden. Vrijwillig boswachter Frans Kapteijns laat daarom in zijn rondleidingen over de Kampina altijd zien hoe de natuur een verhaal over de geschiedenis vertelt. Een project om bewustwording te kweken is ook de campagne Brabantse Zandpaden, waarover Paul Spapens vertelde. Ook op zandpaden moet wij zuinig zijn. Zij vertellen een verhaal hoe Brabant geworden is, zoals het nu is.

Bewustwording kweken

Inventariseren van historisch gegroeide elementen is een volgende stap in het beschermen ervan. Je moet wel weten waar je op moet letten. Historische kaarten kunnen daarbij een hulpmiddel zijn. Ottie Thiers en Karel Murk lieten zien hoe je met de viewer die zij hebben ontwikkeld historische kaarten kunt vergelijken en veranderingen in tijd zichtbaar kunt maken. Bert Maes vertelde over een inventarisatieproject in Stein hoe je dat in de praktijk doet. Kaarten zijn belangrijk, maar ook gewoon de natuur intrekken, kijken en vastleggen wat je ziet. ➤

Beschermen

Als je weet wat er is en wat belangrijk is, kun je het ook beschermen. Belangrijk is dat er beleid voor bescherming gemaakt wordt. Sammy van Tuyl riep beleidsmakers op om het landelijk erfgoed in bestemmingsplannen op te nemen. De nieuwe omgevingsvisie, die elke gemeente moet maken, is daarvoor een kans. Maar ook: zoek bij bedreigingen naar alternatieven.

Brabant heeft als enige provincie een cultuurhistorische waardenkaart met een groene erfgoed kaartlaag erbij. Ook was Brabant de enige provincie waarbij de monumenten-inventarisatie gepaard ging met de historische beplantingen. Toch rest er minder dan vijf procent van de landschapselementen die als cultuurhistorisch waardevol bestempeld kan worden. Bert Maes pleitte daarom voor een opleiding en een centrum waar kennis van het groen erfgoed verzameld wordt en benut wordt bij het provinciaal en gemeentelijk beleid.

Volgens Frans Kapteijns moeten wij zoeken naar meer en nieuwe samenwerkingsvormen. We moeten met z'n allen goed signaleren wat er gebeurt op het gebied van natuur en cultuur en dat doorgeven aan elkaar. Terrein gebonden organisaties hebben die behoefte ook. Voorheen was het niet zo goed mogelijk, maar nu liggen er duidelijk kansen. Ook deze organisaties zijn voor behoud van zandwegen, maar evengoed van kleinschalig agrarisch landschap en de bijbehorende bebouwing. Kapteijns: "In het in oprichting zijnde Van Gogh Nationaal Park zullen cultuur, natuur, heemkunde, wonen en leven richtlijnen worden."

Heemkundekringen

Wat kunnen heemkundekringen doen? Heemkundeleden weten wat er in hun omgeving speelt en te zien is. Ze kunnen als geen ander historische kaarten en bronnen lezen. Dat is kennis die van onschatbare waarde is bij het beschermen van landelijk erfgoed. Politici en beleidsmakers zouden deze kennis naar waarde moeten schatten. Maar heemkundekringen kunnen meer doen. Ze kunnen de tekst van het manifest - op

Bij bedreigingen zoeken naar alternatieven

» *Discussie aan het slot van de bijeenkomsten.*
(foto Tjeu van Ras)

Manifest aanpassen naar lokale situatie

te vragen bij immaterieelerfgoed@brabantsheem.nl - opvragen en aanpassen aan de lokale situatie. Hiermee hebben ze een instrument in handen om naar gemeenten te gaan. Ze kunnen ook bezwaar maken bij aantasting en zoeken naar alternatieven bij bedreiging.

De heemkundekring Udenhout heeft daar al ervaring mee. Kees van Kempen vertelde hoe zijn kring het voor elkaar kreeg om als eerste een zandpad te beschermen. Het lukt Udenhout om de eeuwenoude Waalwijksebaan op de grens van Udenhout en Tilburg samen met een aantal boerderijen de beschermde status van monument te geven.

Nu liggen er duidelijk kansen

Wil je met je kring landelijk erfgoed in je gemeente gaan beschermen, zet dan de datum van de volgende bijeenkomst, 28 november, van de Raad van Aangeslotenen in je agenda. Daar wordt door middel van workshops ingegaan in de praktijk van inventariseren en beschermen. Ook word je bijgepraat over de kansen die de omgevingsvisie biedt om landelijk en immaterieel erfgoed te beschermen.

Een heemkundekring besturen: hoe doe je dat?

door Kees van Kempen

Brabants Heem wil graag heemkundekringen helpen bij het in stand houden of opzetten van een goede verenigingsstructuur. Daarvoor staan er voor dit en volgend jaar workshops op het programma over dit onderwerp. Workshops, waarbij de deelnemers zelf bepalen wat er aan de orde zou moeten komen.

Het vinden van goede bestuursleden, hoe kun je vrijwilligers helpen, hoe onderhoud je contacten zoals met een gemeente? Het zijn zomaar wat vragen waarmee veel besturen worstelen. Het komt allemaal neer op de belangrijkste vraag: hoe zorg ik dat mijn vereniging/stichting haar werk met succes kan blijven doen?

Onder de titel “Besturen van een heemkundekring” wil het bestuur een aantal eendaagse workshop organiseren over dit onderwerp. Ervaringen uitwisselen, zorgen delen, voorbeelden bespreken, discussie en wensen op het gebied van verschillende onderwerpen waarmee een bestuur van een heemkundekring/erfgoedvereniging heeft te maken.

Onderwerpen

Alle onderwerpen kunnen aan de orde komen, maar om een eerste beeld te geven denken wij aan onder andere:

- Vrijwilligersmanagement
- Het inrichten van de organisatie
- Juridische verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid
- De relatie met de gemeente
- Cultureel ondernemerschap
- Het imago van de heemkundekring, de identiteit van je vereniging
- Het bereik van jongere mensen
- Het vinden van nieuwe bestuursleden of een nieuwe voorzitter
- Financiën
- De samenstelling van het bestuur, een heldere rolverdeling tussen bestuursleden, een rooster van aftreden
- Het opstellen van een beleidsnotitie

- Hoe implementeer je al die nieuwe impulsen van Brabants Heem, zoals digitalisering, immaterieel erfgoed, groen erfgoed, e.d. Maar elke workshop kan anders zijn. Deelnemers aan een workshop kunnen vooraf aangeven welke onderwerpen of vragen zij graag aan de orde zien komen. De meest genoemde bepalen de agenda van de workshop.

Inhoud

De workshops worden voorbereid en begeleid door drie bestuursleden van Brabants Heem, te weten Ineke Strouken, Tjeu van Ras en Kees van Kempen. Mochten zich specifieke onderwerpen aandienen, dan houden we de optie open op die onderwerpen een deskundige erbij te betrekken. Wij denken met z'n drieën in elk geval veel te weten van de inhoud van erfgoed, van communicatie en van organisatie.

Elk jaar drie workshops

De workshops duren van 's morgens 10 uur tot 's middags 4 uur en vinden bij voorkeur plaats op de locatie van een van de deelnemende heemkundekringen/erfgoedverenigingen. De gedachte is om elk jaar drie workshops te plannen, een in West-Brabant, een in Midden-Brabants en een in Oost-Brabant, zodat de reiskosten voor de deelnemers beperkt zijn.

Brabants Heem denkt daarbij aan maximaal 15 deelnemers per workshop. Deelnemers betalen 10 euro. De heemkundekring/erfgoedvereniging waar we de workshop mogen houden vragen we om een eenvoudige lunch te regelen en we betalen die heemkundekring de kosten van koffie/thee en lunch, plus 50 euro voor de kas.

Aanmelden

Aanmelden voor een workshop “Besturen van een heemkundekring” kan door een mailtje te sturen naar: keesvankempen@brabantsheem.nl

Bij aanmelding graag aangeven:

1. Welke onderwerpen u graag aan de orde ziet komen op de workshop;
2. Welke dagen van de week u zeker niet kunt of welke dagen uw voorkeur hebben;
3. Of u in de gelegenheid bent de workshop eventueel op uw heemcentrum te organiseren, tegen de condities zoals hierboven aangereikt.
4. Uw mailadres en uw telefoonnummer.

Op de bres voor bedreigde zandpaden

door Paul Spapens

Op zondag 20 oktober wordt van 11.00 uur tot 16.30 uur in en bij het Heerkenshuis in Udenhout de Zondag van de Zandpaden gehouden. Dit gratis evenement is een initiatief van de Brabantse Hoeders en wordt uitgevoerd in samenwerking met Brabants Landschap.

◀ Een foto uit het boek met gedichten over zandpaden in Brabant, de Tilburgsebaan in Alphen. (foto Jan Willem Storm van Leeuwen.)

De Zondag van de Zandpaden wil door middel van cultuur de aandacht vestigen op de zandpaden. Die zijn van groot cultuurhistorisch en ecologisch belang zijn, maar ze worden ernstig bedreigd door verharding en uitbreidingen van dorp en stad. De Zondag van de Zandpaden is een breed opgezet cultureel evenement dat voor jong en oud aantrekkelijk is.

Bij de voorbereiding van het evenement zijn de Brabantse zandpaden en het belang daarvan onder de aandacht gebracht van vrijwel alle Brabantse heemkundekringen. Tijdens kringvergaderingen zijn de vertegenwoordigers opgeroepen om ook projecten rondom de zandpaden in het eigen werkgebied op te zetten. Tot wat voor resultaten dat kan leiden is nu nog niet te zeggen, maar de initiatiefnemers gaan ervan uit dat er zeker heemkundekringen op in zullen haken. Immers, de aandacht voor de zandpaden van Brabant houdt niet op met de Zondag van de Zandpaden op 20 oktober. Het voorbereiden van een activiteit binnen een heemkundekring kost tijd en vaak lopen er al programma's over een langere periode.

't Schoor Udenhout

Een heemkundekring die al wel op een voorbeeldige wijze laat zien op wat voor manier op het belang van zandpaden kan worden gewezen is Heemcentrum 't Schoor in Udenhout. Een paar dagen voor de Zondag van de Zandpaden wordt aan de Hollandseweg een prachtig vormgegeven en professioneel toeristisch informatiebord over deze oeroude zandweg onthuld. De Hollandseweg loopt op de grens tussen Udenhout en Tilburg. Het is een historisch restant van de handelsweg tussen Dordrecht en Maastricht. Dit nog bestaande deel is een prachtige zandweg met een lengte van z'n 500 meter. De kans bestaat dat deze zandweg door de gemeente Tilburg – waar Udenhout onder valt – als beschermd monument zal worden aangewezen. ▶

Heemcentrum 't Schoor is met een kraam aanwezig op de Zondag van de Zandpaden. Heemkundigen vertellen over dit project. Voor vertegenwoordigers van andere heemkundekringen is dit een uitgelezen kans om zich bij te laten praten over hoe eigen programma's over zandpaden kunnen worden opgezet. In de kraam is onder meer een replica te zien van het toeristisch informatiebord van de Hollandseweg. Ook Brabants Heem is met een kraam op het terrein van het Heerkenshuis aanwezig. Datzelfde geldt voor de Brabantse Hoeders. Deze initiatiefnemers van de Zondag van de Zandpaden ondersteunen met 100 euro elke heemkundekring die een zandpadenproject ontwikkelt.

Verhalen en gedichten

De Brabantse Hoeders zijn vrouwen en mannen uit alle delen van de provincie. Elk jaar organiseren ze een vernieuwend cultureel evenement over een bepaald onderwerp. Speciaal voor de zandpaden zijn een nieuwe dichtbundel en een nieuwe verhalenbundel uitgebracht. Alle gedichten en verhalen (in het dialect) zijn geïnspireerd op de Brabantse zandpaden. In het verhalenboek staan tevens nieuwe liedteksten over de zandpaden van Brabant. Zowel de dichtbundel als het verhalenboek zijn literaire producten van Brabantse Hoeders, respectievelijk Pien Storm van Leeuwen uit Chaam (bekend van de Poosplaatsen) en Cor Swanenberg uit Berlicum. Beide boeken zijn tijdens de Zondag van de Zandpaden tegen een gering bedrag verkrijgbaar.

Die dag brengen dichters en verhalenvertellers hun werk over zandpaden. Er worden nieuwe liedjes over zandpaden uitgevoerd. Op het terrein van het Heerkenshuis en in de omgeving zijn in de natuur de resultaten te zien van Brabant-brede wedstrijden voor (amateur)schilders en -fotografen. De zandpadschilderijen worden geëxposeerd langs een feeëriek zandpad. De zandpadfoto's markeren de wandelroute die de bezoekers van de Zondag van de Zandpaden kunnen volgen. Op het terrein van het Heerkenshuis kunnen dorstigen zich laven. Er is vermaak voor kinderen.

100 euro voor zandpadenproject

◀ Een aquarel van de hand van Nelleke de Laat uit Berlicum. De kunstenaar verlichtte het boek met verhalen en liedteksten over Brabantse Zandpaden.

bedreigd zandpad beschermen

Een nieuwe, door Mark Kapteijns vervaardigde film over de Brabantse Zandpaden is te zien. Er zijn lezingen over verschillende zandpad-gerelateerde onderwerpen. In een kraam van de Brabantse Milieufederatie wordt een speciaal voor deze gelegenheid ontwikkelde methode gepresenteerd over welke weg de betrokken burger moet bewandelen om een bedreigd zandpad te beschermen. En dat is ook voor heemkundekringen zeer interessant....

Route

Het Heerkenshuis is een bijzonder gebouw dat is blijven staan na de sloop en de ontmanteling van de steenfabriek in Udenhout. Het gehele gebied is aangekocht door Brabants Landschap en aan de natuur teruggegeven. Het adres van het terrein waarop de Zondag van de Zandpaden plaatsvindt is Ginnekenweg 12, Udenhout. Er is voldoende parkeergelegenheid. De toegang is gratis.

Meer informatie op: www.brabantsehoeders.nl

Zoektocht naar ontstaan van Liempde

door Arnold van den Broek

Onder stralende weersomstandigheden werd in het weekend van 6 en 7 juli jl. in Liempde gezocht naar antwoorden op de ontstaansgeschiedenis van de huidige dorpskern. Community Archaeologie in Rural Environments (CARE) heet dat of met een volzin: "Gemeenschapsarcheologie in Het Groene Woud". Het wil die antwoorden grotendeels letterlijk naar boven te halen in twee opgravingsweekenden. Deel 1 was dit jaar, deel 2 van de Liempdse ontstaansgeschiedenis volgt komend jaar.

Met ondersteuning van professionele archeologen waren het vooral vrijwilligers uit Liempde zelf en belangstellende schatgravers uit de regio die zich, na een instructie in bezoekerscentrum D'n Liempdsen Herd, met schep, truifel, zeef, teken- en fotomateriaal met overgave stortten op het laagsgewijze uitdiepen van een proefput van 1 bij 1 meter en vervolgens tot aan het gele zand. Per laag van 10 cm werd het zand gezeefd en de bodemvondsten verzameld in gedocumenteerde plastic zakjes. Op het erf van D'n Liempdsen Herd werd vervolgens een begin gemaakt met het wassen van de gevonden materialen. In het najaar worden de vondsten gedetermineerd waarbij, naast vrijwilligers, vooral de professionals het gevonden spul dateren.

Het weekend leerde dat vooral de sociale component, het samen bezig zijn, belangrijk is om ook de gemeenschapszin te bevorderen. Tussen de middag was een gezamenlijke lunch,

Bewoners- geschiedenis van de kernen achterhalen

◀ De kogel en de munt die in Liempde werden gevonden.
(foto's Kèk Liempde)

waarbij de verhalen van de vondsten al los kwamen. Gastheer Erfgoedvereniging Kèk Liemt tekende voor de organisatie, waarbij onderzoeker Johan Verspary van de UvA mag worden gezien als aanjager van het CARE-project.

Kartetskogel

Een interessante vondst op een van de erven was een ronde ijzeren kogel van 30mm. Uit onderzoek dat inmiddels al wel heeft plaatsgevonden (bron militair expair Puype) betreft het een kartetskogel, hagel munitie, maar dan voor een kanon. Hoe deze op het betreffende boerderijterrecht is gekomen is een raadsel. Is het een overblijfsel uit de 80-jarige oorlog? Of afgevuurd door Franse troepen in de slag om Buxtel? Is het wellicht een overblijfsel van de mobilisatie in 1914 toen er ook in Liempde soldaten waren ingekwartierd? Een leeuwencent uit dezelfde laag wijst in die richting.

Verder werden er sporen uit de C-laag gevonden in de pastorietaan door Ruud Hemelaar en Gerard van Kaathoven, beide ervaren amateurarcheologen uit Schijndel. Zo kwam er Siegburg aardewerk uit de 15e eeuw uit de diepe put.

Doel van het CARE-project is om bewonersgeschiedenis van kernen in Brabant te achterhalen. Door bewoners en belangstellende burgers zelf te laten graven, uiteraard met instructie, hoopt de Universiteit van Amsterdam dat meer mensen geïnteresseerd raken in het verborgen verleden van hun woongebied en daarmee hun eigen voorgeschiedenis bloot leggen.

In het weekend van 31 augustus en 1 september was Gemonde aan de beurt. Het meerjaren onderzoeksprogramma CARE loopt ook in Engeland, Tsjechië en Polen.

Meer informatie op: www.gemeenschapsarcheologie.nl

Maand van de geschiedenis: Zij/Hij

door Jos Swanenberg

Wat voor een rol speelden vrouwen in de Brabantse geschiedenis? Welke boerinnen, bestuurders en adellijke dames waren geliefd of gehaat in hun dorp, stad of wijk? En wat waren de ideeën over mannelijkheid, vrouwelijkheid en seksualiteit? Dit zijn vragen die auteurs op Brabantserfgoed.nl tijdens de Maand van de Geschiedenis proberen te beantwoorden.

Het thema van de Maand van de Geschiedenis, oktober 2019 is: Zij/Hij. Verhoudingen tussen de seksen staan op scherp. In tijden van #MeToo, #HeForShe en de eerste moslima's in het Amerikaanse Congres kijkt de Maand van de Geschiedenis terug: hoe zijn genderverschillen historisch gevormd? Vrouwen hebben altijd zo'n vijftig procent van de wereldbevolking uitgemaakt. Toch weten we vooral de namen van mannen uit het verleden. Als we de vrouwen niet ook kennen, hoe kunnen we de wereld om ons heen dan begrijpen?

Honderd jaar nadat Nederlandse vrouwen actief kiesrecht verkregen, gaan we op zoek naar alternatieve visies op bestaande verhalen. Want een completer beeld leidt tot nieuwe inzichten en brengt veelzijdigheid in onze blik op verleden én heden. Het vrouwelijk perspectief staat voorop, maar er is ruimte voor al het andere. Van heksenvervolgingen tot de moedermavo en van Jacoba van Beieren tot Saartjie Baartman. Truus Smulders-Beliën is als eerste vrouwelijke burgemeester van Nederland een van de bekendste Brabantse vrouwen. Veel anderen hebben nog geen plek gekregen in de geschiedschrijving en zijn onbekend bij het grote publiek. Tijdens de Maand van Geschiedenis richt Brabantserfgoed.nl de aandacht op hen en komt de diversiteit in Brabant voor het voetlicht.

Meer informatie op: www.brabantserfgoed.nl/zij-hij

Hoe zijn genderverschillen gevormd?

August Commissaris (1897-1957), leermeester van veel Brabantse heemkundigen

door Piet van Asseldonk

▲ August Commissaris als jonge priester

Hij leidde "een vrij teruggetrokken leven zonder veel rimpelingen". Toch werd hij de leermeester van veel Brabantse heemkundigen die hij liefde voor geschiedenis bijbracht. We hebben het over August Commissaris, boerenzoon uit Rucphen en priester van het bisdom Breda, maar bovenal schrijver van een lange reeks schoolboeken voor het vak geschiedenis. In de jaren rond de Tweede Wereldoorlog werden deze boeken, die stuk voor stuk veel herdrukken beleefden, op grote schaal gebruikt op katholieke scholen voor voortgezet onderwijs in met name Noord Brabant.

August Cornelis Jacobus Commissaris was een in alle opzichten katholiek historicus. Hij voelde zich met elke vezel van zijn lichaam verbonden met de katholieke emancipatie zoals die zich in Nederland voltrok vanaf halfweg de negentiende eeuw.

neutraal en gebrekkig katholiek onderwijs

In zijn in 1928 verschenen tweedelige werk 'Van toen wij vrij werden. Enige hoofdstukken uit de geschiedenis der katholieke kerk in Nederland sedert 1795' schreef hij er dit over: "Dat ons katholieke volk zoo weinig van zijn eigen verleden kent, er zelfs geen vermoeden van heeft wat het voorgeslacht heeft gebeden, geleden en gestreden om de Katholieke Kerk in Nederland die vrije en eervolle positie te veroveren waarin ze zich thans verheugt, is natuurlijk te wijten aan neutraal en gebrekkig katholiek onderwijs."

August Commissaris was gefascineerd door de emancipatie van de Nederlandse katholieken

De eerste boeken van Commissaris waren geen leerboeken

De kassuccessen van August Commissaris

Het eerste boek van Commissaris (1928) was geen leerboek. Het beleefde wel een herdruk

Reclamefolder uit 1935 van uitgeverij Malmberg

Levenswerk

Als ietwat verlaat uitvloeisel van het beslechten van de schoolstrijd in 1917 en de daaruit voortspuitende groei en bloei van het katholieke onderwijs, kreeg het levenswerk van August Commissaris, het schrijven van katholieke leerboeken geschiedenis, vaste vorm. Hij betoonde zich verheugd over de financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs als politieke uitkomst van de schoolstrijd, maar voegde daar meteen aan toe: “Een veel zwaardere taak wacht ons nog: na de school het onderwijs zelf in al zijn geledingen katholiek te maken: katholiek in de beginselen, katholiek in de stofkeuze, door ook die wetenswaardigheden naar voren te brengen, die tot op heden nagenoeg verwaarloosd werden, maar waar naar juist onze katholieke belangstelling uitgaat.”

Aan het “katholiek maken” van in elk geval het geschiedenisonderwijs heeft Commissaris een belangrijke bijdrage geleverd. Na zijn priesterwijding in 1921 ging hij geschiedenis studeren aan de Katholieke Leergangen in Tilburg waarna hij geschiedenisleraar werd aan het kleinseminarie van het bisdom Breda (Ijpelaar). Commissaris begon toen met het schrijven van leerboeken voor het vak geschiedenis. Vanaf 1943 tot zijn dood in 1957 was hij pastoor van de parochie Heilig Hart van Jezus in Oosterhout, maar zijn publicitaire werk leed daar niet onder.

Handboeken

De ongeveer tien handboeken algemene en vaderlandse geschiedenis van de hand van August C. J. Commissaris zagen het licht in de jaren dertig van de vorige eeuw. De vele

herdrukken ervan liepen door tot eind jaren vijftig. De recensies in de (katholieke) pers waren overwegend vriendelijk. Zo schreef de jezuïet dr. K. J. Derks in de ‘pastoorskrant’ De Maasbode over Commissaris: “De schrijver heeft de taak die hij zich gesteld had: een katholiek leerboek te schrijven ten gebuik van het middelbaar en hoger onderwijs, voltooid. En laat ons dat onmiddellijk er bij voegen: glansrijk...” Het Weekblad van het Rooms Katholieke Middelbaar en Voorbereidend Hoger Onderwijs had het in 1935 over “een grote aanwinst voor Katholiek Nederland” en noemde de rijk geïllustreerde en vlot geschreven boeken van Commissaris “ook zeer geschikt voor zelfstudie”.

De in die tijd meest gezaghebbende hoogleraar geschiedenis van Nederland was Pieter Geyl (1887-1966). Hij bekeek desgevraagd drukproeven (“gedeelten grondig en andere slechts vluchtig”) van enkele boeken van Commissaris en schreef hem in 1936 dat hij zo op het eerste oog geen fouten had ontdekt. De Utrechtse hoogleraar voegde daar echter aan toe: “Er zijn verscheidene uitingen die ik als niet-katholiek anders zou formuleren of waarmee ik mij in het geheel niet verenigen kan – maar dat spreekt vanzelf.”

Eersteling

Het is ondoenlijk hier alle geschiedenisboeken van Aug Commissaris tussen grofweg 1930 en 1960 de revue te laten passeren. Zijn eersteling was het ‘Leerboek voor de geschiedenis van de Grieken en Romeinen’ (1930), zijn laatste het ‘Beknopt Leerboek der Algemene Geschiedenis Deel 2’ uit 1937. Kassuccessen waren het ‘Beknopt Leerboek der Algemene Geschiedenis Deel 1’ (1936) en het ‘Leerboek der Nederlandse Geschiedenis

deel 1' (ook uit 1936). Deze boeken beleefden allebei meer dan twintig herdrukken. Bij de eerste druk van het tweede deel van zijn 'Leerboek der Algemene Geschiedenis' in 1933 memoreerde Commissaris "de goede ontvangst van het Eerste Deel" en zei hij "in woordkeuze en zinsbouw" onverkort "gelijke tred te willen houden met het groeiend bevattingsvermogen der leerlingen". De 23ste druk van het eerste deel van 'Beknopt Leerboek der Algemene Geschiedenis' rolde in 1959 van de drukpers; twee jaar na de dood van de schrijver. De tienduizenden geschiedenisboeken van Commissaris werden uitgegeven door L.C.G. Malmberg in Den Bosch, dat zich aanvankelijk afficheerde als "Uitgever der Apostolische Stoel".

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kregen uitgever zowel als schrijver nadrukkelijk te maken met de Duitse censuur, maar blijkens de correspondentie met de censor leidde dat toen niet tot wezenlijke aanpassingen. Op een heel ander gebied kreeg pastoor August Commissaris in Oosterhout wél te maken met de Duitse bezetter. Op 10 augustus 1943 nam de Ordnungspolizei bij hem 410 sigaren en een kistje met daarin 3 kruiken oude jenever, 6 flessen Vermouth en 3 flessen wijn in beslag. Twee dagen later kreeg terug de pastoor zijn spullen terug, maar 3 flessen Vermouth en 75 sigaren ontbraken. Die waren door Duitse militairen soldaat gemaakt.

Vanaf 1955 liep het succes van de boeken van Commissaris gestaag achteruit. Volgens B. Vermaseren in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde (1960) ontkwam Commissaris "op latere leeftijd niet aan de fout, die succes dikwijls vergezelt, dat hij geen afstand meer kon doen van de eenmaal vastgestelde tekst, die hem dierbaar was geworden".

Heemkundig werk

Heel zijn leven had de Brabantse priester en historicus "een oprechte belangstelling en bewondering voor het gewest waarin hij leefde en werkte": voor Noord Brabant dus. Zo schreef hij in de eerste jaargang (1949) van 'Brabants Heem, Tweemaandelijks Tijdschrift voor Brabantse Heem- en Oudheidkunde', het artikel 'Onze Dennenbossen'. Veel belangrijker waren zijn jarenlange (1948-1957)

Door Duitse militairen soldaat gemaakt

▲ August C. J. Commissaris, zoals afgebeeld op zijn bidprentje

voorzitterschap van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, zijn tientallen bijdragen aan het tijdschrift Brabantia Nostra en zijn redacteurschap van het tussen 1952 en 1955 verschenen driedelige standaardwerk 'Het Nieuwe Brabant'. Daarin beleed Commissaris zijn liefde voor Brabant en waarschuwde hij ervoor het Brabantse eigene vast te houden in weerwil van de komst van veel mensen van 'boven de Moerdijk'. Hij kantte zich niet tegen modernisering, maar zei te hopen dat "Brabant tegelijk zal blijven 'syn eighen lant'". Streekromancier Antoon Coolen, die via Brabantia Nostra vaak contact had met Commissaris, constateerde dat de historicus zich steeds verweerde "tegen wat Brabant van buiten bedreigt" en dat hij in zijn leerboeken vaderlandse geschiedenis "ruim recht deed wedervaren aan het zuiden".

August Commissaris stierf, net geen 60 jaar oud, in 1957. In beschouwingen na zijn dood werd gezegd dat hij "geen geschiedvorser met een hartstocht voor het opsporen van bronnen was", maar wél "een samenhangend historisch beeld gaf in een pakkende stijl, uiterst bruikbaar voor het onderwijs". In een In Memoriam in Brabantia Nostra van 1957 schreef Antoon Coolen dat hij Commissaris vaak trof "in de Oosterhoutse pastorie, in zijn werkkamer vol boeken, altijd tussen drukproeven van herdrukken en nieuwe schrifturen, waar hij ons het boeiende gezelschap gaf van een tintelende persoonlijkheid en de gulle hartelijkheid van een gastvrije Brabander".

Het bidprentje van August Commissaris gewaagde van "een wijs, rechtvaardig man en een goed priester, die in woord en geschrift zijn rijke talenten op overvloedige wijze in dienst heeft gesteld van de bloei van de katholieke kerk". De verkrumming van de katholieke zuil en het verval van de katholieke kerk zoals die zich sinds grofweg 1960 in Nederland en met name Noord Brabant hebben voltrokken heeft Commissaris niet meer meegemaakt. ■

Erfgoedwerkers, het Goud van Brabant

door Jos Swanenberg

Of het nu gaat om het verzamelen van bidprentjes, het redden van een leegstaande kerk of het behoud van je eigen dorps dialect: overal zetten mensen zich met veel passie in voor de verworvenheden van toen. Erfgoed is mensenwerk.

Erfgoedwerkers zijn het ware Goud van Brabant. Om die reden heeft Erfgoed Brabant de opdracht gegeven om deze erfgoedwerkers in beeld te brengen voor de online portretserie Goud van Brabant: passie voor erfgoed. Vanaf de zomermaanden worden elke week drie nieuwe afleveringen online beschikbaar gesteld. In deze korte reportages vertellen mensen van nu, professionals maar vooral ook vele vrijwilligers, over erfgoed als hun passie.

Dat deze serie online wordt uitgebracht biedt ons de mogelijkheid om bij elke aflevering de toeschouwer meer informatie te bieden - artikelen, objecten en bibliografieën - over het onderwerp van de aflevering. Dit gaat via de website Brabants Erfgoed.

Brabantserfgoed.nl biedt een podium aan mensen en organisaties die hun erfgoedcollecties en -verhalen willen delen. Op deze website worden de erfgoedcollecties en -verhalen aan elkaar verbonden.

De afleveringen zijn te zien op:
www.brabantserfgoed.nl/goudvanbrabant

Passie voor erfgoed

Afscheid van 'erfgoedheld' Piet Meul

Piet Meul uit Heerle kreeg op 17 juni uit handen van bestuurslid Otte Strouken van Brabants Heem de zilveren draagspeld met oorkonde. Dat gebeurde op het landgoed Wouwse Plantage waar Piet 25 jaar als gids de bezoekers vertelde over de historie, de gebouwen en de bewoners van het landgoed.

▲ Otte Strouken reikte de zilveren draagspeld uit aan Piet Meul. (foto René Hermans)

„Het is altijd meer een hobby geweest, maar vanwege mijn gezondheid gaat het niet meer, ik kan maar een korte afstand meer lopen”, vertelde Piet Meul. Otte Strouken ging uitgebreid in op het erfgoed waar mensen zorg voor moeten dragen. „Piet is zo’n erfgoedheld en die mensen moeten we in ere houden”, gaf Strouken aan.

Naast de taken op het landgoed is Piet ook de vertegenwoordiger in Heerle van heemkundekring ‘De Vierschaer’. Hij was altijd te vinden in de kraam van deze vereniging op de ‘Oranjemarkt’ in zijn dorp. Sinds jaar en dag verzorgt hij in het tijdschrift van de vereniging een rubriek met oude versjes en gedichten en juist afgelopen mei leverde hij zijn honderdste bijdrage.

Encyclopedie

Voorzitter André Dingemans van de heemkundekring sprak de vertrekkende gids ook toe en noemde hem de encyclopedie van het landgoed. Inmiddels hebben enkele andere gidsen het werk overgenomen dat Meul altijd in zijn eentje deed. Piet nam de mensen altijd mee langs het centrum en de gebouwen en door het bos en vertelde in geuren en kleuren de geschiedenis van het landgoed en zijn eigen belevenissen in zijn jeugd, toen de boswachters nog niet mals waren.

Ook kinderen die meeliepen, vergat hij niet. Hij zorgde er dan wel voor dat zij het kabouterfietsje tegen de boom echt te zien krijgen. „Als dat er staat, is de kabouter thuis”, liet hij de kinderen weten. „Ja, ja. Fietsje weg, kabouter niet thuis”, mompelde de volwassenen dan. Tot de kinderen enthousiast terugkwamen. „Zijn fietsje staat er, dan is hij thuis”, riepen ze blij. Dat soort verhalen zullen de bezoekers in de toekomst moeten missen. Na het uitreiken van het draaginsigne werd met de leden van de werkgroep houtzagerij en het bestuur van de kring een toast uitgebracht op het zilveren gidsenjubileum en het afscheid van Piet Meul.

Koninklijke onderscheiding voor Riet Wesel

◀ v.l.n.r. Burgemeester Pommer, Riet Wesel-van Grinsven en mevrouw Pommer. (foto gemeente Sint-Michielsgestel)

Op 27 juni jl. is Riet Wesel-van Grinsven uit Berlicum benoemd tot Lid in de Orde van Oranje Nassau. De versierselen werden uitgereikt ter gelegenheid van het 25-jarige jubileum van Historische Vereniging Berlicum-Middelrode. Riet is voorzitter van de vereniging.

Riet Wesel kreeg de koninklijke onderscheiding vanwege een groot aantal verdiensten. Zij was van 1985 t/m 2016 als leerkracht werkzaam binnen het basisonderwijs op de Norbertusschool, De Kleine Beer en de Theresiaschool in Berlicum. Op de Theresiaschool had zij tevens de functie van Interne Cultuur Coördinator en zorgde zij voor de verbinding tussen het basisonderwijs en het (ook plaatselijke) cultuurhistorische gebeuren. Zij was het aanspreekpunt voor directie en schoolteam en externe partijen, zoals de Historische Vereniging Berlicum Middelrode (HVBM).

Haar voorzitterschap van HVBM speelde daarbij een grote rol. Zo was zij onder andere betrokken bij het vormgeven aan de canon van (historisch) Berlicum en Middelrode en gaf zij regelmatig rondleidingen aan leerlingen op het landgoed

Landgoed Seldenstate

Seldensate. Ook vroeg mevrouw Wesel voortdurend aandacht voor “Mieke”, een bij de school behorend standbeeld dat symbool staat voor een opgroeiend kind.

Gedurende de periode 1979-1994 zette mevrouw Wesel zich in voor heemkundekring De Plaets. Zij was niet alleen bestuurslid en penningmeester, maar ook initiator van diverse publieke activiteiten. Verder hield zij bezig met het mede redactioneel vormgeven van heemkundige boekwerken en brochures over onderwerpen met betrekking tot de geschiedenis van Berlicum en Middelrode. Ook leverde zij redactionele bijdragen aan het kwartaalblad ‘Rondom De Plaets’.

Historische Vereniging Berlicum Middelrode

In 1994 was mevrouw Wesel een van de initiatiefnemers bij de oprichting van de Historische Vereniging Berlicum-Middelrode (HVBM). Zij was waarnemend voorzitter (1994-2008) en in 2008 werd zij benoemd tot voorzitter. Tot op heden leidt zij vergaderingen en andere bijeenkomsten op een zeer enthousiaste ‘dorpse manier’, waarbij zij de inbreng van deelnemers alle kans van slagen geeft. Zij was en is nog altijd vrijwel dagelijks bezig met ‘de plaatselijke heemkunde’. Zij geeft mede redactioneel vorm aan heemkundige boekwerken en brochures over de geschiedenis van Berlicum en Middelrode.

Bij de hand

Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Theresiaschool en de opening van het nieuwe schoolgebouw schreef mevrouw Wesel het boek ‘Bij de hand’. Als oud-leerlinge van de Theresiaschool was dit erg speciaal. Ook werkte Riet Wesel mee aan ‘Opdat we niet vergeten’, is zij vanaf het begin hoofdredacteur van tijdschrift ‘Achterum ...’, schreef zij hiervoor diverse historische artikelen en houdt zij zich bezig met de jaarlijkse presentatie van de diaserie over huizen en bewoners van straten in het buitengebied van Berlicum en Middelrode. Naast dit alles heeft Riet Wesel lange tijd (2004-2016) gecollecteerd voor het Anjerfonds. ■

Goed Volk: levensverhalen van mensen die 'goed doen'

door Anita van der Helm

Het is al enige tijd geleden uitgekomen, maar de verhalen in Goed Volk blijven actueel. Dit boek gaat over mensen van allerlei leeftijden die zich - ondanks tegenstanders en tegenslagen - langdurig inzetten voor de gemeenschap. Cultureel erfgoed zit expliciet in de verhalen geweven, zingeving komt impliciet aan de orde.

Het boek is een initiatief van de Bredase stichting Present, die het project 'Helden van Breda' heeft opgezet. Hoewel Breda centraal staat en het Bredase mede wordt belicht, wonen de helden lang niet allemaal in Breda. Zo komt de oudste held Wim Mol (1931-2018) uit Amsterdam, waar hij tijdens de oorlog vreselijke dingen meemaakt. Na zijn evacuatie belandt hij in Breda, waar hij in zijn eigen souterrain een oorlogsmuseum opzet. De tijdsgeest is herkenbaar in allerlei praktische zaken als kleding die vermaakt wordt of eten op de bon, maar ook in de veel minder individualistische levenshouding. Er zijn in de loop van de dertig jaar duizenden mensen in zijn bijzondere museum langs geweest.

Erna Smeeckens (1963) is geboren in Brabant en komt door haar man in Breda terecht. Hoewel ze een kind van de relaxte en vrije jaren zestig is, heeft ze van jongs af aan een veel grotere drang om iets te doen aan onrecht. Eerst ver weg, voor Tibetaanse vluchtelingen, maar na haar vechtscheiding, burn-out en bijstandperiode zoekt ze het dicht bij huis. Ze strijdt voor het

Helden van Breda

recht om een bijstandsuitkering terug te mogen verdienen zonder consequenties maar komt terecht in een woud van regelgeving die dat ideaal lijkt te verhinderen. Toch worden haar plannen inmiddels in meer dan twintig gemeenten nagevolgd.

Wat is vrijheid eigenlijk

Van Asmerom Ftwi (1989) maakt zijn aangrijpende tocht uit Eritrea veel indruk. Hij wil zoals veel vluchtelingen vrijheid hebben. Maar wat is vrijheid eigenlijk, hoe moet hij dat in Nederland vormgeven terwijl hij het niet kent uit de praktijk en de lange arm van Eritrea overal aanwezig is? Wat meer is, hoe zorgt hij dat andere Eritreeërs ook van hun vrijheid gebruik maken en iets terug doen voor hun gastland Nederland? De spanning tussen twee culturen nodigt uit tot reflectie over verschillende thema's.

Inspiratie voor een goed leven

Deze verhalen zijn, samen met twaalf andere, bedoeld als inspiratie voor hoe een goed geleefd leven eruit kan zien. De invalshoeken en worstelingen weerspiegelen verschillende periodes maar zijn ook eigentijds en vooral universeel. De schrijvers van dit vrijwilligersproject zijn professionals.

Meer info op www.heldenvanbreda.nl.

De 192 pagina's tellende kleurendruk is te verkrijgen in Bredase boekhandels en kost 22,50 euro. Verzending kan via de website. Met de winst van dit project wordt een gratis Heldenmagazine met nieuwe verhalen gerealiseerd.

De Koerier

In 2019 verschijnt de Koerier vier keer. Als u iets in dit tijdschrift gepubliceerd wilt hebben, kunt u kopij opsturen of mailen. Houdt u zich wel aan de inleverdatum. Ongeveer drie weken na de inleverdata ligt het tijdschrift bij de kringen op de deurmat en wordt de digitale versie verzonden naar de secretariaten en op de website geplaatst.

Kopij sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

De uiterste inleverdatum voor de nog te verschijnen uitgave in 2019 is: maandag 11 november 2019

Van karrenspoor tot Maasroute

De oude Langstraatweg over de Kuijke Heide tussen Drunen en Nieuwkuijk rond 1920. De foto is gemaakt door fotograaf Leo Sikkers.

door Bart Beard

Dit jaar is het precies 50 jaar geleden dat de Maasroute, de belangrijke Oost-West route door de Langstraat in gebruik werd genomen. Een reden om over de geschiedenis van deze weg een boek te schrijven. Een boek, rijk geïllustreerd met veel foto's, 272 pagina's en geschreven door Gini van Wijk.

Wie herinnert zich nog de oude Langstraatweg, slingerend door de dorpen van de Langstraat? Een weg met kasseien, vele bochten, smal en rammelende baileybruggen over de Bossche Sloot tussen 's-Hertogenbosch en Vlijmen en over het Drongelens Kanaal tussen Baardwijk en Drunen. Een weg met een lange historie, hoewel niet bekend is wanneer er voor het eerst sprake moet zijn geweest van een route tussen de belangrijke handelssteden 's-Hertogenbosch en Geertruidenberg.

Watervloed

Veel van wat er vóór de Sint Elizabethsvloed van 1421 is geweest, is verdwenen in de alles verzwellende watervloed. Ook zijn er geen kaarten uit de tijd vóór 1421. Pas in de 16e eeuw komt de oude Langstraatweg op oude topografische kaarten in beeld. Hoe verging het deze oude Langstraatweg? Het zal tot 1800 niet meer dan een karrenspoor zijn geweest. Pas tussen 1840 en 1850 komt de weg in de belangstelling van de provinciale overheid van Noord-Brabant en wordt de weg grotendeels voorzien van een klinkerbestrating.

Als kort na 1900 de eerste auto's in de Langstraat verschijnen worden mondjesmaat verbeteringen aangebracht, zoals vervanging van de klinkers door stevige kasseien. Maar de gevaarlijke bochten blijven en de breedte van de weg wordt eerder smaller dan breder door de aanleg van een tramlijn over een groot gedeelte van deze weg. Na 1930 neemt de verkeersintensiteit zoveel toe dat in 1935 voor het eerst een voorstel op tafel komt om een verkeersweg om de dorpen heen aan te leggen. De Tweede Wereldoorlog gooit roet in het eten en het duurt zelfs tot 1960 voordat het besluit wordt genomen om een snelverkeersweg aan te leggen door de Langstraat en buiten de bebouwde kom van de dorpen. Op 29 augustus 1969 is de Maasroute officieel door de Commissaris van de Koningin, de heer C. Kortmann, geopend.

Het boek Van Karrenspoor tot Maasroute is te koop bij de boekhandel en bij het secretariaat van de heemkundekring Onsenoort.

WO2-uitgave Van Wirskaante

Heemkundekring Amalia van Solms uit Baarle-Nassau heeft een speciale uitgave gewijd van het haar blad Van Wirskaante aan de Tweede Wereldoorlog. De presentatie van het boek was eind augustus in het heemhuis van de vereniging.

De uitgave, geheel in het teken van 75 jaar bevrijding, staat boordevol verhalen uit de buurtschappen. Voor het merendeel verhalen die nog niet eerder zijn opgetekend.

Dat is lang niet alles. Er is er ook in te lezen hoe in eerdere jaren de bevrijding is gevierd, hoe Baarle is bevrijd, welke problemen de enclavesituatie met zich meebracht voor de distributie, over vliegtuigcrashes in beide gemeenten, enz.

In het boekje is een lijst met oorlogsslachtoffers opgenomen. Allemaal informatie die in deze vorm veelal nog niet eerder is gepubliceerd.

Thuis in abdij Mariënkroon

In het boek "Thuis in de abdij" staat het thema "vluchtelingen" in relatie tot abdij Mariënkroon en het dorp Nieuwkuijk centraal. Het boek met veel beeldmateriaal is geschreven door journalist Hans van den Eeden uit Heusden.

De naam Mariënkroon verwijst naar de cisterciënzers in Heusden en Elshout. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog nemen zij de wijk naar 's-Hertogenbosch. Omdat in 1629 deze stad door Frederik Hendrik wordt ingenomen vluchten zij naar het rooms-katholieke Gent. In het boek wordt stilgestaan hoe de cisterciënzers vanuit Pont Colbert in Versailles in 1902 op de vlucht slaan. In 1903 koopt de vermogende abt Maréchal kasteel Onsenoort in Nieuwkuijk. Tijdens de Eerste Wereldoorlog worden Belgische vluchtelingen in het klooster opgevangen. Door de opmars van de geallieerden in 1944 vluchten ongeveer zeventienhonderd inwoners van Nieuwkuijk en omgeving naar Mariënkroon.

Om de context aan te geven wordt in het boek ingegaan op de situatie in de nadagen van de Tweede Wereldoorlog in de oostelijke Langstraat. Tijdens de opmars van de geallieerden begin november 1944 vluchten de Duitsers de Bergsche Maas over. Voor het zover is blazen zij kerktorens en hoge gebouwen in de regio op. Bij het opblazen van het Heusdense stadhuis vinden 134 mensen de dood. Van 4 november 1944 tot 5 mei 1945 wordt de regio langs de Bergsche Maas frontgebied. Velen vinden in Mariënkroon onderdak.

Tijdens de watersnood in 1953 en tijdens de Hongaarse opstand in 1956 gaan de poorten van de abdij opnieuw open. In het boek wordt aandacht besteed aan de opvang van vluchtelingen uit met name Syrië en Eritrea door Focolare in Mariënkroon vanaf 2015. Hieruit blijkt dat de Regel van Benedictus over de opvang van ontheemden in het DNA van Mariënkroon zit. Veel betrokkenen komen in het boek aan het woord. Dat maakt 'Thuis in de abdij' zowel een boeiend informatief als menselijk boek.

'Thuis in de abdij' telt 180 pagina's en is voor 24.50 euro te koop bij: hvdeeden@home.nl of via www.boekenroute.nl.

'Bedankt voor de vrijheid die jullie bevochten'

door Mariëlle van Hezewijk

Gilze, Rijen, Hulten en Molenschot hadden het zwaar te verduren in de Tweede Wereldoorlog. Zo dicht bij het vliegveld waren de oorlogsjaren een extreem moeilijke en gevaarlijke tijd. In totaal waren er 88 dodelijke slachtoffers en nog veel meer gewonden te betreuren. Nog afgezien van de enorme materiële schade, de voortdurende dreiging, de schaarste.

In 'Bedankt voor de vrijheid die jullie bevochten' heeft de Gilze en Rijense Heemkring Molenheide zo'n veertig verhalen van inwoners uit de gemeente bij elkaar gebracht. Een deel van deze verhalen over oorlog en bevrijding verscheen in de loop der jaren al eens eerder in kwartaalblad De Mulder; ze vormen nu samen met de nieuwe bijdragen een indrukwekkend geheel. De uitgave telt 240 bladzijden en is geïllustreerd met foto's. Bert Wagemakers, voorzitter van de heemkring, is de initiatiefnemer en samensteller van het boek. De aanleiding was 75 jaar bevrijding van Gilze en Rijen, wat we eind oktober vieren.

Titel

De titel van het boek is ontleend aan één van de bijdragen van heemkringlid Jan Boemaars uit Rijen, die de bevrijding als vijfjarig 'manneke' meemaakte. In het ontroerende verhaal 'Bevrijding' beschrijft hij zijn goede herinneringen aan de Engelse bevrijders die bij hen ingekwartierd waren. Zijn verhaal is de afsluiter van het boek.

Het nieuwe boek is voor het eerst te koop tijdens de documentaire-avonden op 8 en 9 oktober in De Boodschap in Rijen en De Schakel in Gilze. Vanaf 10 oktober is het boek voor 12,50 euro te koop bij Novy, Nieuwstraat 111 in Gilze en Bruna in winkelcentrum De Laverij in Rijen.

Agenda

Do 12 september 2019	bestuursvergadering te Oirschot
Di 08 oktober 2019	regiobijeenkomst regio 7 te Boxtel
Di 15 oktober 2019	regiobijeenkomst regio 5 te Waalre
Do 24 oktober 2019	bestuursvergadering te Oirschot
Za 02 november 2019	dag van de Volkscultuur te Berkel-Enschot
Ma 04 november 2019	regiobijeenkomst regio 2/3 te Alphen
Wo 06 november 2019	regiobijeenkomst regio 10 te Heeze
Ma 11 november 2019	sluitingstermijn inzenden kopij De Koerier 83
Di 12 november 2019	regiobijeenkomst regio 4 te Sprang-Capelle
Wo 13 november 2019	regiobijeenkomst regio 9 te Zeeland
Do 21 november 2019	bestuursvergadering te Oirschot (aanvang 14.00 uur)
Za 24 november 2019	curcus Social media te Oirschot
Do 28 november 2019	Raad van Aangeslotenen (jeugd)

Jubileea

26-09-2019	hkk De Vrijheit van Rosendale Roosendaal	40 jaar
10-12-2019	hkk Tilborch Tilburg	50 jaar

De volgende Koerier

De volgende Koerier van Brabants Heem verschijnt in november 2019. Hebt u kopij voor dat nummer of onderwerpen voor de agenda, stuur die dan vóór maandag 11 november 2019 naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl.

Foto's en illustraties graag minimaal 1,5 MB groot in JPEG-formaat, los en dus niet in een tekstbestand geplaatst.

Indien van toepassing plaatsen we de teksten ook op de website van Brabants Heem, www.brabantsheem.nl en op Facebook: www.facebook.com/brabantsheem

Brabants Heem is de ondersteunende organisatie voor 125 zelfstandige Brabantse heemkundekringen en erfgoedverenigingen. De stichting organiseert in samenwerking met andere organisaties cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking.

Website: www.brabantsheem.nl

Facebook: www.facebook.com/brabantsheem

Uitgave: Brabants Heem, Postbus 1203, 5200BG 's-Hertogenbosch.

Eindredactie: Tjeu van Ras

Kopij sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Foto's: Naamsvermelding bij de foto, overige merendeels uit collecties van de heemkundekringen.

Ontwerp: Peter van Gerwen,
Van Gerwen Reclame

Drukwerk: Em. De Jong

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden veelevoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook, hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen, tenzij met voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen.

De Koerier wordt verzonden naar verenigingen, instellingen en particulieren. Stichting Brabants Heem wordt geacht daarvoor toestemming te hebben gekregen bij de opgave. De gegevens worden zorgvuldig beheerd en niet aan derden beschikbaar gesteld of voor andere doeleinden gebruikt. Wie wil dat zijn/haar gegevens worden verwijderd kan daarvoor een bericht sturen naar: tjeuvanras@brabantsheem.nl

Over de grens

Een toepasselijke titel voor de jaarlijkse uitdaging van de bestuursleden van Brabants Heem. Met hun partners brachten ze namelijk een dag door net over de grens bij Baarle-Nassau. Oud-Turnhout en Turnhout stonden op het programma. Een gastvrije ontvangst met veel uitleg van de plaatselijke heemkundekringen over hun stad, hun vereniging en over hoe Vlaams België met erfgoed omgaat.

► *De Sint Pieterskerk van Oud-Turnhout, met in het midden Jan Sels als gids. (foto Tjeu van Ras)*

Het begon met een ontvangst in een voormalige pastorie in Oud-Turnhout, waar voorzitter Jan Sels van heemkundekring Corsendonck en zijn bestuur de gasten uitvoerig informeerde, met daarna een rondwandeling door Oud-Turnhout. Een stad met veel historische gebouwen en nu en in het verleden rijk aan getalenteerde kunstenaars.

In Turnhout was het bij de ontvangst bij Erfgoed Noorderkempen al even interessant om te horen hoe dit deel van België samenwerking zoekt om het vele waardevolle erfgoed, materieel en immaterieel, voor de toekomstige generaties te bewaren. Cor Vanistendael sprak er uitgebreid over. En ook Turnhout is een bezoek waard, zo bleek uit de uitgebreide rondleiding door het centrum van de stad.